

Teologi for endring?

Endring i menigheter i et helhetlig ekklesiologisk perspektiv

Lars Råmunddal og Reidar Salvesen
Ansgar høyskole – for teologi, musikk og psykologi

Abstract

The question we have been seeking to answer in this article is why it is so important to have – not just an organizational justification for change in congregations, but also a theological one – or more precisely an ecclesiological one. We argue for what we have named a holistic ecclesiological understanding of change where we specifically discuss the relationship between the normative and non-normative factors' impact on church development and change. Our focus is not on the level of church denominations, but on the local congregational level. Change in churches must always be adapted to the specific ecclesiastical and local context in which it is performed, but at the same time there will always be some fundamental and more principal questions of ecclesiological nature that one should think through – no matter how the ecclesiastical and local context looks like. The focus of the article is therefore how a holistic ecclesiological perspective influences both how one thinks about change and the implementation in congregations.

Keywords: Endring, endringens uunngåelighet og nødvendighet, endringskompetanse, strategi, ekklesiologi, helhetlig ekklesiologi.

Innledning

Endringstiltak i menigheter planlegges og gjennomføres som regel etter prinsipper og føringer organisasjonsteori og sekulær ledelsesforståelse (jf. Jenssen 2016). Dette er både viktig og nødvendig – noe denne artikkelen også vil understreke. Men blir organisasjons- og ledelsesteorien enerådende i arbeidet med endring i kirke og menighet, vil det bli en ensidig og mangelfull tilnærming til endring i denne spesielle konteksten. Hovedhensikten med denne artikkelen er derfor å se på hvor viktig og nødvendig det er å se på endringstiltak i kirke og menighet ut fra et mer helhetlig teologisk og ekklesiologisk perspektiv. Selv om strategisk arbeid, og dermed også endringstiltak, i menigheter alltid vil være «kontekstbetinget» (jf. Sirris 2018),

vil det alltid være noen grunnleggende og mer prinsipielle spørsmål av ekklesiologisk karakter som man bør tenke igjennom – uansett hvordan den kirkelige konteksten ser ut. Og det er slike problemstillinger vi søker å drøfte i denne artikkelen.¹

Det grunnleggende spørsmålet vi ønsker svar på er følgende: Hvorfor trenger man en *teologi* for endring? De aller fleste vil være enige om at man trenger en organisasjonsstrategisk tilnærming til endring også i menigheter. Men hvilken rolle *teologien* kan spille i en slik sammenheng, har vi sett lite systematisert og faglig reflektert over.² Det vi etterlyser – og det vi ønsker å argumentere for i artikkelen – er behovet for en helhetlig ekklesiologisk tilnærming til endring. Dessuten vil vi gi et konstruktivt forslag til hvordan en slik tilnærming kan se ut, og hva konsekvensene kan bli for endringsstrategisk tenkning og praksis i menigheter.

I artikkelen har vi fokus på en *villet* eller *planlagt endring*.³ Ikke-villet endringer, det vil si endringer som påføres en menighet uten at man verken har planlagt eller ønsket det, må både kristne mennesker og menighetsfellesskap også kunne forholde seg til. Men dette er ikke tema i denne artikkelen. Jenssen (2016:6) definerer *planlagt endring* som: «[...] når ledere eller medarbeidere ser utfordringer, utvikler visjon, mål og strategier med sikte på å møte utfordringene og så implementerer nødvendige tiltak. Denne prosessen kalles intensjonale.» Siden slike intensjonale endringsprosesser i menigheter fort kan bli styrt av organisasjonsfaglige og rent endringsteoretiske perspektiver, er vårt spørsmål hva teologiens eller ekklesiologiens funksjon er i slike intensjonale prosesser.⁴

I artikkelens første del gir vi en teologifaglig begrunnelse for endring. Denne inneholder en sammenfattende og kort gjennomgang av teologisk argumentasjon for det vi kaller endringens uunngåelighet (i betydningen av at endring er en del av livet og at den alltid vil være der) og dens nødvendighet (i betydningen av at kirken bør ha et aktivt og «styrende» forhold til endring). Vi gir både skapelsesteologiske, frelseshistoriske samt teologi- og kirkehistoriske argumenter for endring som aktuell tematikk for kirken. Denne delen av artikkelen gir også en oversikt over ulike strategiske tilnærminger til endring i en kirkelig kontekst. Med bakgrunn i en teologifaglig redegjørelse av endringsforståelse i kirken og ulike oppfatninger av hvordan man skal tenke seg endringer i en menighetskontekst, drøfter vi i artikkelens del 2 og 3 spesifikt tematikken om hvordan ulike ekklesiologiske faktorer påvirker endring. Spesielt tar vi opp forholdet mellom det vi kaller normative og ikke-normative faktorer. Fokuset her er planlagt endring i en kirkelig kontekst og på et menighetsnivå, ut fra to teoretiske mo-

¹ I artikkelen brukes ordet kirke i om den konfesjonelle kirkestørrelsen, mens ordet menighet brukes om kirken på det lokale plan.

² På den populær-faglige fronten finnes det mye litteratur om endring i kirker/menigheter, jf. bøker av typen: Nelson, A. & Appel, G. (2000). *How to Change Your Church (without killing it)*. Endringslitteratur av denne typen består gjerne av en fagmetodisk tvilsom mix av personlige erfaringer, bibelsk forkynnelse og noen perspektiver fra organisasjonsteori.

³ Se Jacobsen (2004:20–22) som også beskriver ulike faser i planlagt endring.

⁴ Problematikken knyttet til spørsmålet om utvikling – og eventuelt endring – av spiritualitetsformer og -typer i menigheter, kan være en viktig del av den tematikken vi tar opp i denne artikkelen. Siden denne problematikken er behandlet i *Menighetsutvikling og spiritualitet*, Råmunddal (2013), er den ikke berørt her.

deller. Den ene hjelper oss til å sette endring i menighet inn i et helhetlig ekklesiologisk perspektiv – og den andre modellen gir hjelp til å vurdere endringspotensiale og endringsbegrensninger i en menighet. Til slutt skisserer vi noen implikasjoner artikkelens anbefalte standpunkt kan ha for praktisk menighetsbyggende arbeid og for videre forskning.

En teologifaglig begrunnelse for endring

Teologiske perspektiver på endringens uunngåelighet og nødvendighet

Gud framstilles i Bibelen som en Gud som vil endring. Dette gjelder både på skaperplan og frelsesplan. Grunnleggende for den kristne skaperforståelsen er at Gud skaper ut av intet, men også fortsatt skaper kontinuerlig (*creatio continua*). Til slutt vil også Gud nyskape himmel og jord. Se jeg gjør alle ting nye, Åpenbaringen 21,1–5. Skapertroen peker på en Gud som er aktivt og dynamisk til stede i sitt skaperverk med sitt skapende og opprettholdende nærvær, Salme 104. Det innebærer blant annet at metaforen Gud som klokkemakeren framstiller skaperverket altfor statisk og mekanisk i forhold til Bibelens dynamiske framstilling. (Henriksen 1994). Skaperverket har innebygget mekanismer som gjør at endringer inngår i et naturlig kretsløp, som liv og død, mørke og lys, skiftende årstider. Det spesielle med Bibelens tidsforståelse er at den forstås ikke som syklisk med stadige gjentakelser av det samme, men som lineær hvor det skjer en utvikling over tid (Schwarz 2000:6–14).

Bibelen framstiller også frelseshistorien som en prosess hvor Gud åpenbarer seg mer og mer. Dette uttrykkes tydelig i Hebreerbrevet 1,1. Gud har mange ganger og på mange måter talt til fedrene, men nå i de siste tider har han talt til oss gjennom Sønnen. Denne progressive åpenbaringshistorien kommer på ulikt vis fram i GT. Vi skal her peke på to momenter innad i GT og kort om forholdet mellom GT og NT. Frelshistorien slik den framstilles i GT forteller om endringer i forståelsen av hvem Gud er. Det skjer en endring fra Abrahams kallelse som sannsynlig har vært fra en polyteistisk sammenheng til monolatri (dyrker kun en Gud). Dette kommer til uttrykk i budet: Dere skal ikke ha andre guder enn meg (2 Mos 20,3). Senere uttrykkes det enn tydeligere som en prinsipiell monoteisme (5 Mos 6,4–5, Jes 43 og 44). Denne utviklingen kommer også til uttrykk gjennom forståelsen av gudsnavnet Jahve (2 Mos 6,2–3), (Mettinger 1988:14–48).

Frelshistorien kan også beskrives som en endringshistorie. Den forteller fra begynnelse til slutt om Guds ulike frelseshandlinger som for eksempel kallelsen av Abraham, utfrielsen av Israel fra Egypt, etableringen av kongeriket. Frelshistorien er også en historie om dom i forbindelse med Nordrikets og Sørrikets fall. I forbindelse med Sørrikets fangenskap i Babylon beskriver Jesaja en endringshistorie: «Se jeg gjør noe nytt, merker du det ikke.» (Jes 43,19). Frelshhandlingene er ikke bare en gjentakelse av tidligere, men har ulik karakter. Dette uttrykkes også tydelig i løftene om en ny pakt for Guds folk og utgytelse av Den hellige ånd (Joel 3, Jer 31).

Den nye pakt innebærer en radikal endring i forhold til en rekke av den gamle pakts lover og forordninger. Det nye testamentet har et tydelig sentrum i Jesus Kristus som oppfyllelsen av løftene gitt i GT (Matt 5,17). I evangeliene fastholder Jesus en rekke moralske bud, mens andre forskrifter blir satt til side eller skjerpet (Matt 22,37–40, Matt 5,17f). En radikal endring gjelder spørsmålet om hvem som tilhører Guds folk, menigheten. Det er ikke lenger bare Israels folk, men også hedningene (alle ikke-jøder) får del i frelsen og innlemmes i folket gjennom troen på Jesus Kristus og hans frelsesverk (Ef 2). Denne utvidelsen gjelder også kjønn, sosial status, alder og så videre, (Gal 3,28). Hele menigheten er i tråd med dette likeverdige lemmer på legemet (1 Kor 12).

Noen endringseksempler fra den første kristne menighet

Bibelen inneholder også historien om den tidlige kristne kirke og de første kristne menighetenes liv og utvikling. Det er to hovedtema som går igjen i NT om hvordan menigheten skal forholde seg til den nye situasjonen. Det ene temaet er forholdet mellom den gamle og den nye pakt. Det andre temaet er hvordan man skal forholde seg til den hedenske kultur i og med innlemmelsen av ikke-jøder menigheten. Store deler av brevene i NT omhandler forholdet mellom den gamle pakt og den nye pakt. Dette er tydelig i skrifter som Galaterbrevet, Romerbrevet og ikke minst Hebreerbrevet. Hva er det som man skal fastholde og hva er ikke lenger viktig.

De nytestamentlige skriftene viser også klart hvordan de første kristne må tilpasse seg stadig skiftende tider og nye steder og kulturer, spesielt kommer det fram i Korinterbrevene. Fortellingen i Apostlenes gjerninger kan også leses som en historie om villet endring. Imidlertid er det ikke alltid slik at en endring er villet av de kristne eller lederne i den første kristne menighet, og derfor synes også Lukas å betone at Gud ved sin Ånd griper inn for å pushe fram endring. Det kommer en forfølgelse som sprer de kristne, kapittel 8. De kan være i ferd med å bli en jøde-kristen sekt i Jerusalem. Peter får et syn og blir et redskap for Kornelius' frelse med påfølgende åpenhet for misjon blant hedninger. I Antiokiamenigheten taler Ånden og velger seg ut kandidater til den første misjonsreisen. Paulus får en kallelse til Europa gjennom en drøm (Apg 19). Denne utbredelsen av evangeliet til nye steder og kulturer påvirket og endret også den kristne kirke. Det førte blant til apostelmøtet (Apg 15), som behandlet spørsmålet om forholdet mellom hedningmisjon og de jødekristne.

I historien om den første kristne menigheten fortelles det også om en villet endring ikke bare knyttet til utbredelsen av evangeliet, men også knyttet til åndelige, moralske og læremessige forhold i menigheten. Store deler av Paulus' brev inneholder formaninger om påkrevd endring i menighetens liv og livsførsel. Det unike ved disse formaningene gjelder forholdet mellom hva vi er i Kristus og formaningene om et nytt liv. Et eksempel på dette er: «Dere er jo døde.... Så død da.» (Kol 3,3a og 5a). Kravet om ny livsførsel er forankret i hva vi har fått del i. Dette skillet mellom indikativ og imperativ er sentralt i endringsforkynnelsen (Sandnes 1996).

I sine brev framhever Paulus også viktigheten av høvelig opptreden og oppførsel i den kristne menigheten – for ikke å vekke anstøt som hindrer evangeliets fremme. Dette er tydelig

i forholdet mellom kvinner og menn i menigheten (Tit 2,1f). Dette perspektivet på kvinners og menns opptreden er tydelig i Første Korinterbrev 11 og 14 (Sandnes 1988). Paulus' undervisning om kirken som Kristi kropp og om nådegavenes plass og funksjon er også endringskommunikasjon. Det handler om at felleskapet skal kunne fungere som det var tiltenkt fra Guds side.

Endringen i lys av teologi- og kirkehistorien

Kirkens historie viser også at endring er uunngåelig. Kuhns paradigmeskifte-teori kan brukes for å illustrere hvordan det har pågått også radikale endringer i hvordan man ser på teologi og kirke opp gjennom kirkens historie. For eksempel er oldkirken, middelalderen, reformasjonen, opplysningstiden og senmoderiteten tydelige epokebeskrivelser for teologien (Küng 1995).⁵ I de ulike epokene og i de ulike teologiske tradisjonene som vokser fram er det både ulike teologi og praksis. Det er derfor ikke uten videre det samme hva og hvordan man forstår teologi og menighet i hver av disse epokene. Et tydelig eksempel på dette er de endringer i kirken som skjer på grunn av overgangen fra en forfulgt kirke til en statskirke ved slutten av 300-tallet (Skarsaune 2018).

En grunn til at teologien må fornyes er at vårt verdenbilde og virkelighetsbilde endrer seg – slik at vår fortolkningsramme endrer seg. Dette fikk stor betydning for teologien etter opplysningstiden. Et eksempel på endringer i språket som også påvirker teologien er hvordan forståelse av ordet person har endret seg. Den augsburgske bekjennelse (1530), er klar over dette og uttrykker det slik i artikkel 1. «Og ordet «person» nytter de i den samme betydning som kirkefedrene har gjort i denne saken.» (Brunvoll 1989:44). Man er klar over at det har skjedd en dreining i betydning av ordet fra bruken i oldkirken og fram til reformasjonen. Dette er også viktig i dag når ordet person forstås mye tydeligere som et klart selvstendig individ, altså et selvstendig vesen. Dette påvirker betydningen av den klassiske formuleringen av treenighetslæren – tre personer i et vesen. Det blir da et tydeligere paradoks, mens det var opprinnelig tydeligere skjelling mellom betydningene av person og vesen.

Teologien må fornyes fordi vår kultur hjelper oss å se nytt i de gamle tekstene. Lausannepaktens artikkel 2 uttrykker dette forholdet mellom en uforanderlig åpenbaring og vår forståelse av denne.

For Guds åpenbaring i Kristus og i Skriften er uforanderlig. Gjennom den taler Den Helige Ånd også i dag. Han opplyser Guds folk i enhver kultur, slik at det med egne øyne på ny kan oppfatte Ordets sannhet. På den måten avdekkes stadig mer av Guds mangesidige visdom for hele kirken.⁶

Disse enkle eksemplene viser at endring kommer både ved impulser innenfra og utenfra. Spørsmålet er hva menigheter gjør når de har innsett at det finnes behov både innenfra og

⁵ Küng (1995) har utmyntet dette i ulike epoker, men også ulike paradigmer innen teologien.

⁶ <https://www.lausanne.org/nb/lausannepakten/lausannepakten>, lest 30.12.19.

utenfra for endring. Kanskje vel så viktig er det å tale om endringens nødvendighet når en menighet ikke erkjenner behov for forandringer. Laodikea-menigheten kan være et eksempel på dette (Åp 3).

Ulike strategiske tilnærminger til endring

En kompliserende faktor når man skal snakke om endring i en menighet er at det finnes svært ulike tilnærminger til saken. Med utgangspunkt i spørsmålet om hvordan kirker, menigheter og kristne tilpasser seg i samfunnet og kulturen har den amerikanske religionssosiologen og teologen Jackson W. Carroll (2000) formulert tre grunnleggende strategiske tilnærminger som vi kommer til å vise til i vår tekst videre. Men først en kort innføring i Carrolls tenkning (jf. Råmunddal 2015).

Med eksempler fra den amerikanske kirkevirkeligheten viser Carroll til tre hovedstrategier hva gjelder holdning til dagens kultur og tradisjon: motstand (*resistance*), tilpasning (*accommodation*) og både motstand og tilpasning (Carroll 2000:29–53). Motstandsstrategien går ut på at man vil bevare de gamle tradisjonene og formene og motstå detradisjonaliseringen⁷. Tilpasningsstrategien går ut på at man helt og fullt tilpasser seg detradisjonaliseringprosessen i samfunnet. Den tredje strategien handler om at man kombinerer begge de foregående ved at man – ofte ut fra et konservativt teologisk standpunkt – motstår liberalisering av teologi og etikk, men ved at man tilpasser ulike kirkelige former og praksiser til sin egen tids behov.

I den følgende drøfting av de endringsstrategiske konsekvenser som kan ligge i en helhetlig tilnærming til endring i en menighet – og av hvor potensialet og begrensningene kan ligge – vil vi referere til Carrolls tre endringsstrategier. Vi kommer også til å argumentere, som Carroll, for den tredje strategien, som kombinerer motstand og tilpasning og til samtidskulturen.

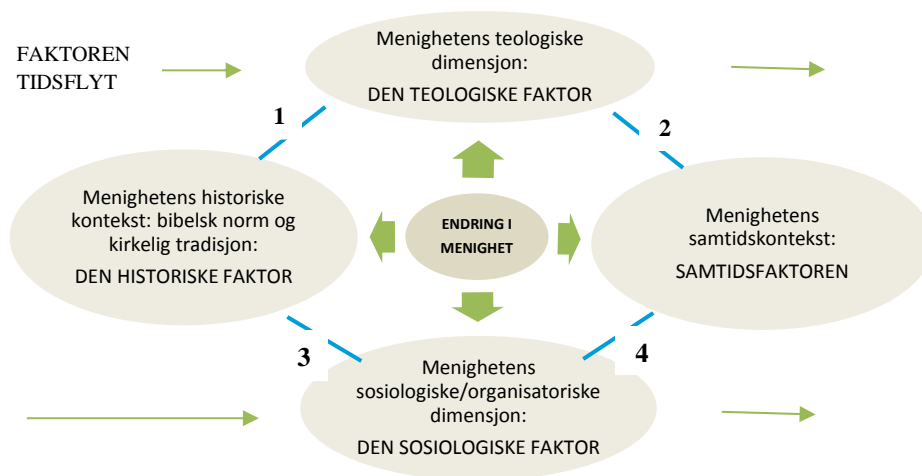
Endring i et helhetlig ekklesiologisk perspektiv

Ekklesiologiske faktorer som påvirker endring

I modellen nedenfor (se figur 1) snakker vi om kirkens eller menighetens to dimensjoner og dens doble kontekst. Dette viser at det er flere faktorer – normative og ikke-normative – vi må ta hensyn til når vi driver menighetsutviklende arbeid og når vi skal tenke endring inn i dette.⁸ Når også faktoren tidsflyt medregnes, opererer vi her med fem ekklesiologiske faktorer som påvirker endring.

⁷ Detradisjonalisering definerer Carroll som en prosess som innebærer skifte i autoritet fra noe som er «der ute» – utenfor oss, f.eks. fra kirkelig eller annen autoritet, til en autoritet som kommer «innenfra», fra egen kunnskap og erfaring. Carroll (2000:15f.).

⁸ Redegjørelse for modellens framstilling av kirkens/menighetens doble kontekst og dens to dimensjoner, gis i artikkelen: *Hva handler menighetsutvikling egentlig om* (Råmunddal 2015).

Figur 1: Menighetens to dimensjoner og doble kontekst. Nummereringen av de skrånstille linjene fra 1 til 4 markerer at det er en indre relasjon mellom faktorene.

Hvordan kan man si at de ekklesiologiske faktorene nevnt i modellen påvirker endringsforståelsen?

(1) Den teologiske faktor (jf. menighetens teologiske dimensjon, figur 1), handler om at kirken eller menigheten har en teologisk identitet som Guds folk, Kristi kropp og Åndens fellesskap. Denne faktoren påvirker i stor grad *hvordan kirkens eller menighetens teologiske identitet og funksjon forstås, ivaretas og uttrykkes* i endringsprosesser. Det kan skje i endringsarbeid i menigheter at den organisatoriske teoretiske endringsforståelsen og «framgangsmåten» er så dominerende, at den teologiske identitetssiden så å si blir borte. Men det motsatte kan like gjerne skje, at snakk om kirkens «åndelige» dimensjon – eksempelvis med et sterkt fokus på Åndens kraft og underfulle gjerning – overdøver alle innspill om at det er behov for å tenke strategi og endring. Poenget er at endringsprosesser som igangsettes i en menighet alltid må ha som intensjon å synliggjøre og «iverksette» menighetens teologiske identitet og dens gudgitte oppdrag – dersom dette er blitt utydelig eller nedtonet underveis i det menighetsbyggende arbeidet. Dette poenget ønsker vi å tydeliggjøre i vår drøfting her.

(2) Den sosiologiske faktor (jf. menighetens sosiologiske og organisatoriske dimensjon, figur 1) handler om at kirken eller menigheten er et sosialt-menneskelig fellesskap som krever å bli behandlet som alle andre sosiale, menneskelige fellesskap. Det innebærer også at det utvikles gode strukturer og arbeidsformer som samsvarer med tidens behov og krav. Her kan man altså si at det er *hvordan menigheten som sosialt-menneskelig fellesskap forstås, ivaretas og uttrykkes* som påvirker endring. Som tilfellet er med den teologiske faktor, kan det også skje at den sosiologiske og organisatoriske dimensjon kan bli overbetonet eller nedtonet. Blir den overbetonet, går det gjerne ut over den teologiske forståelsen av kirkens identitet og oppdrag. Blir den nedtonet, kan det gå ut over den organisatoriske og relasjonelle funksjonali-

teten. Poenget er at endringsprosesser i en menighet også bør ha som uttrykt intensjon å ivareta og tydeliggjøre menigheten som et menneskelig fellesskap – uten at dette reduserer betydningen av hva som teologisk uttrykker menighetens identitet og gudgitte oppdrag i verden.

(3) Den historiske faktor (jf. menighetens historiske kontekst, figur 1), handler om at kirken eller menigheten har en opprinnelse og tradisjon med normative implikasjoner også for ekklesiologien og for menighetsutvikling. Her er det forholdet mellom bibelsk norm og kirkelig tradisjon, eller mellom Skrift og tradisjon, som står i fokus. Med tanke på endring, er spørsmålet om *hvordan Skriften og tradisjonen med sine normative implikasjoner bør påvirke endringstenkningen og -gjennomføringen*. Her vil det også være ulike måter å tenke på i ulike kirkelige kontekster og tradisjoner. Generelt kan man si at jo sterkere man betoner den bibelske og kirkelige normativitet, dess mindre rom og muligheter finnes det for å gjøre endringer i en menighet (Råmunddal 2018).

(4) Samtidsfaktoren (jf. menighetens samtidskontekst, figur 1) handler om at menigheten er tilstedeværende i samtiden og i en bestemt kultur. I forhold til endring handler denne faktoren om *hvordan kirken eller menigheten velger å forholde seg til og tilpasse seg samtiden og kulturen*. Som vi har sett at Carroll uttrykker det, finnes det tre hovedstrategier: 1) at man gjør motstand mot tilpasning til samtidskulturen, 2) at man tilpasser både form og innhold – og 3) at man velger både motstand og tilpasning. Det siste vil innebære en endringstenkning som forsøker å skille mellom form og innhold. Man vil altså måtte være åpen for å åpne opp for nye kommunikasjonsformer, nye sang- og musikkstiler, nye relasjonsformer, og så videre – uten at man trenger å kompromisere med budskapets sentrale innhold (Warren 1995).⁹

(5) Faktoren tidsflyt (jf. horisontale piler i figur 1) handler om at kirken eller menigheten kontinuerlig utsettes for endring – både teologisk og organisatorisk forstått. Denne faktoren *påvirker den grunnleggende forståelse av endringsbehov og evne og vilje til omstilling og tilpasning*. Om menigheten betraktes i et teologisk perspektiv, kan dette kalles *en eskatologisk faktor* som signaliserer at den alltid er på vei mot en fullendelse, nemlig det fullkomne Gudsriket. Et slikt perspektiv vil alltid handle om at kirken eller menigheten allerede her i tiden foregriper Gudsrikets goder og velsignelser, men at troens folk samtidig lever i håpet om en framtidig fullendelse (Sandnes 1996:109–110). Som eskatologisk størrelse at kirken/menigheten er *misjonar*, noe som handler om at menigheten som Gudsrikets representant i verden er sendt av Gud for å være til stede i sin egen tid og kultur med evangeliet om Jesus Kristus (Guder 1998:11–12). Skal menigheten være tro mot sin eskatologiske og misjonale identitet, må den alltid anstrenge seg for å være til stede i og tilpasse seg den tiden og kulturen den lever i. I tillegg: I et historisk utviklingsperspektiv, eller sosiologisk og organisatorisk forstått, kan man si at faktoren tidsflyt setter kirkens og menighetens evne og vilje til *endring eller forandring* for at den ikke skal stivne til i historisk betingende former og uttrykk (Jenssen 2016). Følgende tabell kan skjematisk sammenfatte hva vi ovenfor har fokusert på. Betegnelsen menighet omfatter både kirke og menighet.

⁹ Til spørsmålet om samtidstilpasning og kulturelevans, se: Barbosa da Silva og Råmunddal (2019) og Fjeld (2018).

Faktorer som påvirker endring	Handler om?	Påvirker hva?
(1) Den teologiske faktor	At kirken/menigheten har en teologisk identitet som Guds folk, Kristi kropp og Åndens fellesskap	Hvordan kirkens/menighetens teologiske identitet og funksjon forstås, ivaretas og uttrykkes
(2) Den sosiologiske faktor	At kirken/menigheten er sosialt-menneskelig fellesskap	Hvordan kirken/menigheten som sosialt-menneskelig fellesskap forstås, ivaretas og uttrykkes
(3) Den historiske faktor	At kirken/menigheten har en opprinnelse og tradisjon med normative implikasjoner også for ekklesiologien (jf. Skrift og tradisjon)	Hvordan Skriften og tradisjonen med sine normative implikasjoner bør påvirke endringstenkningen
(4) Samtidsfaktoren	At kirken/menigheten er tilstedeværende i samtiden og i dens kultur	Hvordan kirken/menigheten velger å forholde seg til og tilpasse seg samtiden og kulturen
(5) Tidsflyt-faktoren	At kirkens/menighetens kontinuerlig utsettes for endring – både teologisk forstått og organisatorisk	Den grunnleggende forståelse av endringsbehov og evne og vilje til omstilling og tilpasning

Tabell 1 Oversikt over ekklesiologiske faktorer som påvirker endring

Den ekklesiologiske helhetsforståelses betydning

Det ekklesiologiske helhetsperspektiv på endring i en menighet som her er skissert, bør kunne hjelpe oss til å ha en formening om hva en ekklesiologisk endringsforståelse handler om. Her er noen synspunkter på dette: I artikkelen argumenterer vi for at endring bør sees i det vi her kaller et ekklesiologisk helhetlig perspektiv. Det framgår av vår foregående gjennomgang av ekklesiologiske faktorer som alle påvirker endring. Den ekklesiologiske endringsforståelsen er det grunnleggende paradigmet for endringstenkning og -tiltak i en menighet. Noen ganger kan man få inntrykk av at den organisasjonsteoretiske endringstenkningen kan bli så sterk og dominerende at det er denne som blir det grunnleggende tenkemåte som endring i menighet sees i lys av. I en kirkelig kontekst, og konkret når det gjelder endringstenkning og -praksis i lokale menigheter, har vi tidligere sagt at organisasjonsperspektivet er viktig og nødvendig å arbeide med. Men dersom organisasjonsperspektivet blir enerådende eller for dominerende slik at den ekklesiologiske helhetsforståelsen blir skadelidende, er det på tide få presisert hva den unike og spesielle konteksten egentlig handler om.

Dette kan nemlig motvirke tendenser til en dualistisk tenkning på området – der menigheten kommer til å bestå av en åndelig del og en menneskelig del som egentlig har lite med hverandre å gjøre. Den åndelige eller teologiske delen av menighetstenkningen kan da ende opp med bare å bli den ideologiske eller innholdsmessige «fyllmasse» som enhver organisatorisk tilnærming til virkeligheten må ha. Teologien og ekklesiologien blir hørende hjemme i en verden som ikke egentlig berører oss og det vi driver med. Med andre ord kommer ekklesiologien bare til å utgjøre den ideologiske overbygningen for menigheten som organisasjon.

I en helhetlig ekklesiologisk tilnærming til endring er den åndelige og teologiske dimensjonen – og den menneskelige og organisatoriske dimensjonen – ved menighetsvirkeligheten integrert. I et slikt integreringssyn vil det i prinsippet ikke være noen motsetning mellom den teologiske og den organisatoriske forståelsen av menigheten. De to dimensjonene vil nemlig begge være svært sentrale og viktige i en helhetlig strategisk tilnærming til menighetsutvikling. Disse to forstås ikke som to «virkeligheter» som menigheten lever i (for eksempel en overnaturlig og en naturlig), men som to dimensjoner ved den samme virkeligheten (jf. Råmunddal 2015). Mer om dette i det følgende.

Organisasjonsteoretisk og ekklesiologisk endringsforståelse – konflikt eller mulighet?

Organisasjons- og ledelsesfagene har det siste århundret utviklet kunnskap om hvordan organisasjoner av ulike typer kan bygges og ledes for å betjene organisasjonens formål på en god måte. Inkludert i disse fagene ligger også den endringsteoretiske tilnærmingen. Fagområdene gir ikke bare svar på hvordan organisasjoner skal struktureres og ledes, men bidrar også med et begrepsapparat og et sett med ulike teoretiske perspektiver som setter oss bedre i stand til å forstå vår egen organisasjon, og hvordan vi kan strukturere og lede den ut fra dens egenart og den situasjonen den befinner seg i. Nå vil begrepsbruken i en teologisk og i en organisatorisk tilnærming til menigheten være ganske forskjellig og må derfor gjennomtenkes og «samordnes» (Jenssen 2019).

Også den epistemologiske siden må gjennomtenkes. Teologien og organisasjonstilnærmingen beskriver nemlig ikke bare menighetsvirkeligheten på forskjellig måte. Den typen kunnskap de to fagtradisjonene formidler, er også ulik – om enn ikke nødvendigvis i konflikt (Råmunddal 2015; Askeland 2003:57). Sammenfattende kan man si at en menighet bør ikke sees på som to virkeligheter (en åndelig og en menneskelig), og med to typer språk og terminologi som beskriver hver sin del (den dualistiske måten å tenke på), men som én virkelighet med to dimensjoner med tilhørende språk og terminologi som belyser hver sin del av denne virkeligheten.

La oss presisere: Det organisatoriske perspektivet på endring henter fagterminologi fra organisasjonsteorien og den empiriske virkelighet. Hensikten er gjennom en empirisk beskrivende og forklarende språkbruk å gi innsikt i ulike sider ved menigheten som et menneskelig-sosiologisk fellesskap og dets organisatoriske struktur. Dette gir selvfølgelig rimelig presis og viktig kunnskap om menighetens organisatoriske, sosiologiske og dens kulturelt betingede situasjon og funksjon. I et teologisk perspektiv vil det være ord og begreper både fra den bibelske verden og fra kirkens lange og teologisk reflekterende tradisjon. Disse blir et viktig verktøy for å beskrive den virkeligheten som menigheten utgjør. Som kjent er det også dette språket vi må ty til når vi er ute etter spesifikk kunnskap om menigheten som teologisk størrelse. Dette er spesifikk kunnskap om menighetens identitet og gudgitte oppdrag i verden.

En organisatorisk tilnærming til menighetsvirkeligheten – med dens fagterminologi og forståelse av den empiriske virkelighet – skal tjene til å forbedre vår forståelse av menigheten som menneskelig, sosiologisk og organisatorisk fellesskap og menighetens funksjonalitet i

samtiden og kulturen. Det ekklesiologiske helhetsperspektivet skal tjene til å sette menighetens eller kirkens praksis og endringsforståelse inn i sin rette kontekst. Det vil si kirken forstått som Kristi kropp, kirken som representant for Guds rike, Det vi ser, er altså at organisatorisk og teologisk terminologi gir ulik tilnærming til virkeligheten og kan fungere som ulike verktøy både for å håndtere den teologiske og den organisatoriske delen av menighetsvirkeligheten.

Vi mener altså at den teologiske og organisatoriske tilnærmingen til menighetsvirkeligheten kan sammenholdes innenfor en helhetlig ekklesiologisk tenkning. Og saken er ikke bare at disse to ulike tilnærmingene kan sammenholdes – uten konflikt – men at de faktisk *utfyller hverandre* og at de *begge er nødvendige* i et helhetlig ekklesiologisk perspektiv. Konflikt mellom tilnærmingene oppstår først dersom henholdsvis organisatorisk og teologisk beskrivelse av kirken eller menigheten handler om hver sin virkelighet (jf. igjen den dualistiske tilnærmingen som for eksempel språkbruken "overnaturlig" kontra "naturlig kan gjenspeile).

Endringspotensiale og endringsbegrensninger i menighet

Om hvordan teologisk normativitet forholder seg til kirkens tro og praksis

I den følgende del av artikkelen vil vi ta opp en problematikk som ligger i forholdet mellom normative og ikke-normative faktorer – som vi i den helhetlige ekklesiologiske modellen har redegjort for og drøftet. Normative faktorer i modellen (figur 1) er både det vi kaller bibelsk norm, representert i de kanoniske bibelskrifter – og den kirkelige tradisjon, representert i de mange og ulike konfesjonelle tradisjoner. Det som i modellen kalles den teologiske faktor, eller dimensjon ved kirken, sammenfatter på mange måter det som er normativt for kirkens lære og liv. Den teologiske normativitet forteller oss også hva som er særegent for kirkens natur og vesen og dens oppdrag i verden. Spørsmålet melder seg i sammenheng med det vi drøfter her: Hva er forholdet mellom denne teologiske normativitet og de andre faktorene i modellen – som ikke kan sies å være normative, men som allikevel er viktige faktorer som påvirker både menighets- og endringsforståelse. Vi tenker her på faktorer som i modellen betegnes som samtidsfaktoren – som har å gjøre med spørsmålet om i hvilken grad kirken bør være tilpasset sin samtid, den sosiologiske faktoren – som blant annet har å gjøre med de rent menneskelige og organisatoriske forhold i kirken, samt faktoren tidsflyt – som har med de konstante endringsvilkår som den kristne kirke er utsatt for så lenge den er på jorden.

Det vi er opptatt av i denne delen av artikkelen, er hvordan den teologiske normativiteten faktisk setter begrensninger på endringstenkning og -praksis i en menighetskontekst. Ved å klargjøre dette, mener vi at vi samtidig kan tydeliggjøre hvor endringspotensialet eller endringsmulighetene faktisk ligger. Som utgangspunkt for denne drøftingen bruker vi det vi kaller en trefeltsmodell, figurativt framstilt ved hjelp av tre sirkler med felles sentrum (jf. Råmunddal og Barbosa da Silva 2016). De tre feltene det opereres med i modellen er det teologiske kjernefeltet (innerste sirkelen), det konfesjonelle normative feltet (midterste sirkelen) og

det vi her kaller praksisfeltet (ytterste sirkelen). Intensjonen med denne modellen er å vise hvordan teologisk normativitet og empiri alltid vil virke gjensidig inn på hverandre i en menighetsutviklende sammenheng. I kirkers og menigheters liv og virksomhet vil det være de ulike typer praksiser som er den primære arenaen for bekreftelse og formidling av de kristne trossannhetene. Men ikke alle praksiser er like «mettet» med normativt innhold. Det er for eksempel stor forskjell på sakramentale praksiser – som dåp og nattverd – og mer praktiske tjenester som arbeidet med lyd og lys i moderne kirkebygg. Men allikevel er det slik at alle praksiser i kirken skal tjene til å bekrefte og videreformidle grunnsannhetene som kirken forvalter. Det vi i modellen kaller kjernenormativiteten og den konfesjonelle normativiteten, gjelder altså i høyeste grad også i praksisfeltet, men slår altså ut i forskjellig grad.

Hvordan vurdere en menighets endringspotensiale og endringsbegrensninger?

Hva de tre normativitetsfeltene handler om, hvordan de forholder seg til hverandre, og hva endring handler om i lys av disse tre normativitetsfeltene, kan stikkordsmessig fanges opp av tabell 2.

Områder, felt	(1) Det teologiske kjernefeltet	(2) Det konfesjonelle normative feltet	(3) Praksisfeltet
Handler om	Basis trossannheter uttrykt i Skriften og i bekjennelsesskrifter. Felles for de fleste kristne	En konfesjons tolkning av grunnsannhetene og dens anvendelse og tilpasning av disse i kirkens liv	Hva en menighet gjør av trospraksiser og tiltak for å oppfylle sin intensjon og sitt oppdrag
Endring	Forstått som kristne basis-sannheter bør ikke dette feltet regnes for et område for endring i en menighet.	Avhenger av type kirkesamfunn. Endring kan i noen tilfeller skje og være påkrevd.	Det området der de fleste menigheter er mest frie til utvikling og endring.
Forhold til de andre feltene	Gir både identitet, retning og også nødvendig korreksjon til (2) og (3)	Bygger på (1) og gir rammer og særpreg til (3)	En menighets praksiser speiler og formidler både (1) og (2). Opererer innenfor – og kan også være begrenset av både begge.

Tabell 2: Endring i lys av trefeltsmodellen.

Litt mer om de tre ulike feltene i brukte modell (figur 2), om forholdet mellom dem og om forholdet mellom normativitet og endring: Den teologiske kjernenormativiteten består av det sentrale bibelske budskapet eller kerygma om Jesus Kristus – det Dunn betegner som «the unifying centre of Christianity» (Dunn 1977/2006:203–213). En måte å uttrykke denne kjernenormativiteten på er eksempelvis de tre oldkirkelige bekjennelsesskriftene, Apostolicum, Nicenum og Athanasium – med bred økumenisk tilslutning. Den type normative sannheter som uttrykkes i Skriften og sammenfattet i de oldkirkelige bekjennelsesskriftene – som gir

både identitet, retning og nødvendig korleksjon til kirkelig tenkning og praksis (jf. det konfesjonelle normative feltet og praksisfeltet i tabell 2).

I ekklesiologisk sammenheng vil NTs samlede vitnesbyrd om kirkens eller menighetens bibelsk beskrevne natur og funksjon også være en viktig del av det vi her kaller kjerne-
normativiteten. Vi tenker da ikke på de konfesjonelle særuttrykkene av kirken, men på de bibelsk beskrevne sannhetene om hva kirken og dens oppdrag er. De aller fleste vil også være enige om at det primært er i det teologiske kjernefeltet at endringsbegrensningene ligger. Nå må det imidlertid sies at kjernefeltet også er utsatt for tolkning og «endring» i et historisk lys, men dette trenger ikke å innebære at «de uoppagivelige sannhetene» kjernefeltet søker å ivareta endres eller benektes. Disse sannhetene kan imidlertid forstås og uttrykkes på forskjellig måte i forskjellige tidsepoker og kontekster.

Det konfesjonelle normative feltet er imidlertid et område man må kunne si er noe mer åpent for endring enn kjernefeltet. Det konfesjonelle normativitetsfeltet handler om en konfesjons tolkning av grunnsannhetene og dens anvendelse og etterlevelse av disse i kirkens liv. Det er altså snakk om sannheter som uttrykkes i Skriften, men som i sin utforming og anvendelse er betinget av bestemte historiske og kulturelle forhold. Slike konfesjonelle trosuttrykk kan også vært med på å sette sitt spesielle preg på ulike kirker og menigheter, slik at de faktisk kan framstå som nokså forskjellige. Den konfesjonelle teologiske normativiteten bygger altså på det vi her kaller kjernenormativiteten – og den er med på å gi rammer og særpreg for hvordan kirkelig praksis blir seende ut.

På det konfesjonelt betingede området skjer også endring. Historisk har vi sett at når det oppleves en konflikt mellom visse elementer i kjernenormativiteten og den konfesjonelle oppfattelsen eller tolkningen av denne, kan tiden være moden for endring. Reformatorenes opprør mot den romersk-katolske formulering og praktisering av troen på 1500-tallet kan stå som eksempel på nettopp dette. Mer nærliggende eksempel kan være kirkesamfunn som har hatt tradisjonelt konservativt syn på det såkalte kvinneprest-spørsmålet og som endrer syn slik at både kvinner og menn kan ordineres til pastor- eller presteyrket – uten at man mener dette handler om at man oppgir den teologiske kjernenormativiteten på det aktuelle området. Dette gjelder jo spesielt kirker som står i en protestantisk tradisjon. Det skjer altså en nytolkning, men på en slik måte at man mener seg fremdeles å stå på de felles kristne grunnsannhetene.

Det største endringspotensialet for mange menigheter ligger nok primært i det området som her kalles praksisfeltet. Det handler her om hva en menighet ser som nødvendig å prioritere av aktiviteter og praksisformer til enhver tid om man skal være i kontakt med samtiden. Det er også på dette feltet menigheter ofte ser at det er mest påkrevd å tenke og gjennomføre endringer, og det kan være at det er på dette området at de fleste menigheter også er mest frie til å utvikle og endre. Men her vil den kirkelige tradisjonen og tilhørigheten en menighet har, ofte være styrende – og kanskje i enkelte tilfeller være begrensende på endringstiltak. Og det man ser, er at i menigheter som tilhører historiske og tradisjonstunge kirkesamfunn, kan historiske tradisjoner og liturgiske former styre hvordan praksisfeltet blir seende ut. Mens menigheter uten tilsvarende sterke tradisjonsbindinger ofte er friere til tilpasning og endring (Råmunddal 2017).

Hva skjer når vi feilbedømmer endringspotensialet og endringsbegrensningene i menigheter og kirkesamfunn?

Tenkning om endring i en kirkelig kontekst som feilbedømmer spørsmålet om endringspotensiale og endringsbegrensninger kan finnes i mange utgaver. Her vil vi spesielt ha fokus på to av dem som vi kaller «minimumsutgaven» og «maksimumsutgaven». I minimumsutgaven vil man alltid tilstrebe minst mulig endring. Og med endring menes her *villet* endring – som man mener vil være nødvendig å foreta for at kirken eller menigheten skal kunne utføre sin tjeneste og oppgave. Med maksimumsutgaven mener vi en endringstenkning og -praksis som overskrider sitt «mandat» – slik at man står i fare for å gjøre endringer også for eksempel i de grunnleggende trossannhetene, det vi her kaller kjernenormativiteten. I Carrolls (2000) terminologi tilsvarer dette *accomodation*, altså en grenseoverskridende tilpasning. Noen vil påstå at en slik «maksimal» tilpasning er svært problematisk på grunn av at den svekker det bibelske normgrunnlaget for menighetstenkning og -praksis.

I minimumsutgaven er ofte praksisfeltet styrt av kirkelige og teologiske føringer – fra katolsk «guddommelig lov», (latin: *jus divinum*), til ytterliggående teologisk konservative og fundamentalistiske standpunkter som gir sterke føringer for hva som er tillatt og ikke tillatt når det gjelder endring og tilpasning til samtiden. Det sistnevnte tilsvarer det Carroll kaller *resistance*, motstand mot endring og tilpasning. Motstandsstrategien handler om at man fra kristent ståsted responderer på samtidas og framtidas kulturelle og religiøse utfordringer og utvikling med en grunnholdning av motstand. Dette vil i vår kulturkrets stort sett handle om – ikke bare motstand mot en stadig økende grad av liberalisering på så å si alle sosiale og kulturelle områder (noe som man stort sett tolker som religiøst og etisk forfall), men også at man reagerer med motstand mot fornyelse og revitalisering av menighetsarbeid og kirkelige former.

En måte å tenke endring på – og som unngår å havne i minimumsutgavens og maksimumsutgavens tenkemåte – har sammenheng med Carrolls tredje strategi, *resistance and accomodation*. Den gir rom både for motstand og tilpasning. Den tenkning om endringspotensial og -begrensninger som presenteres i denne artikkelen, er styrt av spørsmålet om hvilke «område» man fokuserer på når det gjelder menighetstenkning og drift. Med Carrolls terminologi kan man da si at det er viktig å gjøre *motstand* mot endring som er en trussel mot de uoppgivelige sannhetene som den kristne kirke representerer og ha vilje og evne til å *tilpasse* formidlings- og arbeidsformer til stadig skiftende omstendigheter.

Implikasjoner for endringspraksis og videre forskning

Noen konsekvenser for endringstenkning og -praksis i menigheter

På bakgrunn av det vi her har redegjort for og drøftet om endring i en kirkelig kontekst, mener vi det kan være viktig å peke på noen konsekvenser for endringspraksis i menigheter. Og det vil være naturlig ut fra foregående drøfting å sette fokus på et par områder eller temaer. Det

første går på behovet for relevant endringskompetanse. Det andre er faren for ensidighet i endringstenkning og -praksis.

Litt om relevant endringskompetanse i menigheter.

Det er et anliggende, ut fra den tematikk som artikkelen tar opp, er at endringskompetanse ikke bare handler om endringsteoretisk og organisatorisk kunnskap og ferdigheter slik at man kan håndtere endringsprosesser på en organisasjonsmessig god og «riktig» måte også i menigheter. Denne typen kompetanse er selvfølgelig viktig og relevant og bør inngå i opplæring og trening av prester, pastorer og involverte menighetsarbeidere. Men det er en tilleggsdimensjon i endringskompetansen gitt ut fra den spesifikke konteksten som vi tar opp her – som vi mener lett kan komme i bakgrunnen og ikke få tilstrekkelig oppmerksomhet. Ut fra artikkelens redegjørelse og drøfting vil vi peke på følgende temaer som er sentrale i det vi her kaller ekklesiologisk endringskompetanse:

1) *Teologisk innsikt i endringens uunngåelighet og nødvendighet.* I artikkelens første del ga vi en sammenfattende og kort gjennomgang av teologisk argumentasjon for det vi kaller endringens uunngåelighet: endring er en del av livet, og den alltid vil være der – og for dens nødvendighet: kirken bør ha et aktivt og «styrende» forhold til endring. Saken er nemlig at dersom det aktive og bevisste forhold til kirkens eller menighetens egen samtidige situasjon – og de endringsbehov som alltid er til stede – mangler, tar den stadig pågående endringen oss, ikke vi endringen. Det som skjer når «endringen tar oss», er at forhold utenfor det vi rasjonelt sett kan ha oversikt over, blir styrende for den utvikling menigheten får. Selv om det alltid er mange forhold som påvirker menigheter og som lederskap og menighetsmedlemmer ikke har full oversikt over eller «kontroll» på, vil det alltid være et lederskaps ansvar å innse nødvendigheten av og behovet for endring i den situasjonen man måtte befinne seg.

Lederskapet har ansvar sammen med menigheten å stake ut kursen – både ut fra en teologisk forståelse av hva menigheten er til for og ut fra de behov og utfordringer menigheten står overfor i den kontekst og tid man befinner seg. En måte å «gjenvinne» kontrollen over endringsfeltet på, er med andre ord å arbeide bevisst og rasjonelt med strategiske prosesser der planlagt endring alltid vil være en del (Jenssen 2016, Sirris 2018).¹⁰ Fordi man ikke forstår hvor nødvendig det er å ha et aktivt – og det vi her kaller et rasjonelt – forhold til endring i menigheter, står man i fare for å bli passiv eller likegyldig til nødvendige endringstiltak. Ja, man kan sågar bli motstander av ethvert initiativ for endring.¹¹

¹⁰ Den empiriske endringsstudien *Konsept og endring* (Råmunddal 2011) kan eksemplifisere hvordan menigheter av ulike konfesjonell type arbeider med planlagte endringsprosesser. Denne studien har spesielt fokus på hva som skjer med den lokale ekklesiologien i en norsk folkekirkemenighet og en norsk frikirkemenighet når man gjennomfører endringsprosesser inspirert av importerte konsepter som Naturlig menighetsutvikling og materiale fra megakirkene Saddleback Community Church og Willow Creek Community Church i USA. For den frikirkelige menighetens vedkommende i nevnte studie, Grimstad Misjonskirke, er det videre planlagte endringsarbeid etter at nevnte forskningsprosjekt var avsluttet 2007, dokumentert i en masteravhandling av Kjell Birke-land (2013).

¹¹ I studien *Konsept og endring* (Råmunddal 2011:107–114) finnes en beskrivelse av ulike holdninger og innstillinger til de endringsprosessene som er igangsatt i de to kasusmenighetene.

2) *Innsikt i og forståelse for hvordan både teologisk normative faktorer og ikke-normative faktorer sammen virker inn på endringstenkning og gjennomføring.* I utvikling av endringskompetanse har vi sagt at det ikke bare er den endringsteoretiske og organisasjonsfaglige innsikt som er viktig og relevant, men også i aller høyeste grad kunnskap om den kirkelige konteksten og den teologiske identitet endringsobjektet (menigheten) har. I denne artikkelen har vi spesielt satt søkelys på ekklesiologiske faktorer som: den teologiske, den sosiologiske, den historiske, samt samtidsfaktoren og tidsflytfaktoren – som man kan si på ulikt vis påvirker menighetsutvikling og endringsarbeid. Av nevnte faktorer er den historiske med kirkens læregrunnlag (Bibelen) og kirkens tradisjon (representert i ulike konfesjonelle tradisjoner) som på en spesiell måte kan sies å være normative faktorer. Det vi i vår framstilling betegner som den teologiske faktor, vil da naturligvis inneholde og representere dette normative grunnlaget. De andre faktorene som: tidsflyt, samtidsfaktoren og den sosiologiske faktoren vil på ulikt vis bli påvirket av denne normativitet.

Nettopp forholdet mellom normative og ikke-normative faktorer er i vår framstilling gjenstand for spesiell oppmerksomhet. Og grunnen til dette er at nettopp det forhold at kirken ikke er satt til å etterleve en autoritet eller norm som den ikke har tatt seg til selv som en selvvalgt ideologi, gjør at spørsmålet om nettopp spørsmålet om forholdet mellom normative og ikke-normative faktorer i menighetsutvikling og ekklesial endringspraksis blir så aktuelt. Her har vi spesielt hatt fokus på hvordan man bør vurdere endringspotensialet og endringsbegrensningene i menigheter. Kort oppsummert kan man si at det som i endringstenkning og -praksis måtte fjerne – eller redusere – betydningen av kjernenormativiteten (de grunnleggende kristne trossannhetene) vil være problematisk. I maksimumutgaven av endringsforståelse er det nettopp dette som skjer. Endrings- eller tilpasningsiveren blir så stor at den ikke bare endrer praksis – og eventuelt gjør nødvendige endringer på det konfesjonelle feltet – men også den teologisk normative basis som alle kirker og menigheter er kalt til å stå på. I Carrolls terminologi vil det være tilpasningstenkningen som er framtrædende. I minimumsutgaven av endringsforståelse skjer det motsatte. Endringsfeltet eller endringspotensialet blir innsnevret og «lite». Etablerte kirkelige og teologiske standpunkter og holdninger kan legge hindringer for – det som noen kan mene er – nødvendige og påkrevde endringer. I Carrolls terminologi vil det være at motstanden mot endring er dominerende.

3) *Kunnskap for å kunne ta et bevisst valg i forhold til de tre hovedtilnærmingene til endring som Carroll (2000) skisserer.* Kombinasjonsstrategien, som altså handler om at man kombinerer både motstand mot og tilpasning til samtidskulturen som hovedstrategisk tilnærming også i endringsprosesser, er krevende ikke bare faglig og teologisk, men også som lederskapsutfordring i menigheter. Både den «overdrevne motstandsstrategien» og den «grenseløse tilpasningsstrategien» er enklere å håndtere i så måte, men er allikevel ikke tilnærminger til endring som vi anbefaler – noe Carroll heller ikke gjør. Og vår begrunnelse for denne anbefalingen er at det sannsynligvis er denne strategiske tilnærmingen som samsvarer best med kompleksiteten som både tenkningen, som her er presentert, om hvordan ulike ekklesiologiske faktorer påvirker endring i menigheter – og med viktigheten av å forstå samspillet mellom normative og ikke-normative faktorerers innvirkning.

Ut fra det ståstedet vi har både teologisk og menighetsstrategisk, mener vi at utfordringen kristne menigheter står overfor i dag, er (som det alltid har vært) å sammenholde det sanne og uforanderlige bibelske frelsesbudskap med anstrengelsen for å kunne kommunisere og relatere til sin egen samtid. Den type menigheter som Carroll betegner som «New Style Churches» (Carroll 2000), gjør nettopp dette ved at den fasthet de praktiserer i å etterleve de evangeliske og bibelske grunnsannhetene, samtidig som de viser stor frihet i valg av virkemidler og former i sin tilpasning til samtiden og kulturen. I en slik tilpasning vil man da alltid måtte være klar på at det finnes grenser for tilpasning til kulturen. Og motstand kan også handle om vilje til ikke å kompromisere i forhold til en forståelse og formidling av evangeliet som bryter med den felles økumeniske kristne trosbekjennelse (jf. Barbosa da Silva og Råmunddal 2019). Dersom man ikke er bevisst nok på hva som er legitimt å endre i en menighetssammenheng og hva som ikke er det, står man i fare for å havne i Carrolls kategori, «motstand» – og da ikke bare mot enhver tilpasning til samtidskulturen, men også mot enhver teologisk nytenkning eller tilpasning. Og motsatt: Man kan også havne i Carrolls kategori «tilpasning» – og da ikke bare i forhold til samtidskulturen, men også med full tilpasning av teologien i forhold hva samtidskulturen bejaer.

Problematikk knyttet til ensidige tilnærminger til endring

Knyttet til omtalen av menighetens to dimensjoner, den teologiske og den sosiologiske, beskriver vi også faren for ensidighet i forståelsen av disse. På den ene siden er det mulig å overbetone menighetens spirituelle-teologiske dimensjon, og på den andre siden den sosiologiske og organisatoriske side (jr. Råmunddal 2015). I det førstnevnte tilfellet kan fort strategisk endringsarbeid av organisatorisk type oppfattes som unødvendig og noen ganger stemples som «lite åndelig». Det er Ånden som skal ordne opp i alt, sier man gjerne. I det siste tilfellet kan endringsarbeid i menigheter ende opp i rasjonelle strategiske prosesser med liten eller ingen kontakt med den teologiske og spirituelle dimensjonen av menigheten. Begge endringssituasjoner er like uheldige og kan skape misforståelser om hva endring i menigheter egentlig handler om. Slike endringssituasjoner kan i tillegg skape en uheldig fremmedgjøring i forhold til endring som en «normaltilstand» også i menigheter.

Men ensidighet kan oppstå ikke bare når vi skal forsøke å etterleve kirkens to dimensjoner, men også i vår forståelse og tilrettelegging av det vi kan kalle kirkens doble kontekst, den historiske og den samtidige (den horisontale akse i figur 1). Den historiske kontekst handler i denne sammenhengen om hvordan vi i vår egen kirkelige kontekst og i menighetsbyggende praksis gjør kirkelige tradisjoner til et positivt innslag og element også i endringsarbeidet. Som det meste, kan fokus på tradisjoner også overdrives, og da står vi overfor ensidighet igjen. Motsatt kan verdien og potensialet i kirkelige tradisjoner underkjennes og kanskje til og med sees på som en hindring for endringsprosesser. Er man ensidig opptatt av å ivareta tilpasningen til sin samtid, vil man fort havne i en slik situasjon (Råmunddal 2017).

Det er flere grunner til at alle typer av ensidig tilnærming til menighetsutvikling og endringsarbeid i menigheter utgjør en utfordring. Ensidighet kan ha noe å gjøre med virkelighetsforståelse. Det er klart at dersom man betrakter menigheten ikke som én virkelighet med

to dimensjoner – én teologisk og én sosiologisk, men som to virkeligheter – én som man kanskje vil kalle åndelig eller «overnaturlig» og en «naturlig» eller menneskelig. Og om man i tillegg er av den oppfatning at den overnaturlige er den viktigste av disse to virkelighetene og er det stedet der Gud egentlig åpenbarer seg, så vil slike oppfatninger og holdninger prege forståelsen av endring. Bakkenfor dette ligger egentlig den grunnleggende forståelse av hvordan Gud handler i verden og i sin kirke. Handler Gud bare gjennom ekstraordinære inngrep fra en virkelighet utenfor vår verden, eller er han til stede og handler gjennom naturlige prosesser og hendelser. Aktuelt for oss her er spørsmålet om Gud også kan handle gjennom rasjonelt planlagte endringsprosesser.

Fremmedgjøring er et problem knyttet til endringsprosesser i en menighet – og da kanskje spesielt til endringsforståelse og -tiltak som har preg av ensidighet. Et lederskap som ikke tar hensyn til fremmedgjøring som fenomen i endringsprosesser, står i fare for å forsterke motstanden mot endring – en motstand som egentlig kunne vært unngått med litt klokskap og smidighet. Og klokskapen og smidigheten i denne sammenhengen hentes fra en dyp innsikt i menighetens natur og vesen, i en utdypet og helhetlig forståelse av de ekklesiologiske mekanismene som er i gang når menigheter endres. Skal vi oppnå den «gode deltakelsen» fra menighetsmedlemmer – som ikke bare sees på som brikker i en organisatorisk preget endringsprosess, men som lemmer på Kristi kropp, utrustet med nådegaver til å gjøre – og endre – menigheten til det den var tenkt som – Guds misjonale redskap i verden.

Implikasjoner for videre forskning

Artikkelen tar opp relativt komplisert, mangesidig og til dels kontroversiell tematikk når den berører forholdet mellom bibelsk og tradisjonstilknyttet teologisk normativitet og endring og det konstante behovet kirker og menigheter har for fornyelse og tilpasning til samtiden. Dette aktualiserer det klassiske spørsmålet om også teologien kan og bør endre seg? Skal kirken tilpasse seg tiden og forandre på sine bekjennelser og læresetninger? I kirkehistorien er det flere advarsler og utsagn imot dette. «Den som gifter seg med tidsånden er enke i den neste» sier et slagord. Ifølge flere teologer i kirkens historie må man fastholde Vincent of Lerins berømte regel fra oldkirken hvor han definerte den ortodokse og katolske tro som «det som overalt, som alltid og som av alle er trodd» (latin *Quid ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est*). Denne vincentiske kanon var spesielt knyttet til kampen mot gnostiske heresier og fortolkninger (McGrath 1998). Men er det slik at alt nytt er identisk med avvik – og dermed er feil? På hvilken måte er det legitimt for teologi å fornye seg? Ut fra denne artikkelens fokus på forholdet mellom teologisk normativitet og endring, kan det være av spesiell interesse i videre forskning å drøfte spørsmålet: Hvordan kan man argumentere for innovasjon og nyformuleringer av lære i teologien samtidig som man vil fastholde Bibelen som autoritet for lære og liv? Hvordan kan man argumentere for teologisk innovasjon samtidig som man vil fastholde at åpenbaringen, som er bevitnet i Bibelen, er uforanderlig?

Spesielt knyttet til denne artikkelens fokus på endringstenkning og endringspraksis i lokale menigheter, er det et stort behov for empiriske studier, både av kvantitativ og kvalitativ type, og som stiller spørsmål om hvilken status teologisk – eller mer presist: ekklesiologisk

helhetstenkning – faktisk har i endringstenkning og endringspraksis i menigheter. Artikkelen har problematisert (den mulige) dominansen den organisasjonsfaglige tilnærmingen lett kan få på dette feltet i menigheter. Nettopp derfor peker vi på behovet for teologisk refleksjon og ekklesiologisk helhetstenkning. Hvordan dette forholder seg i den empiriske virkelighet, burde vi vite noe mer om. Hvilken rolle og funksjon et større fokus på en helhetlig ekklesiologisk tilnærming faktisk kan ha. Dette kunne også være en interessant problemstilling å forske videre på.

Sammenfatning og konklusjon

Det spørsmål vi har søkt svar på i denne artikkelen, er hvorfor det er så viktig å ha – ikke bare en organisasjonsmessig begrunnelse for endring i menigheter, men også en teologisk – eller mer presist: en ekklesiologisk. Vi argumenterer for det vi kaller en helhetlig ekklesiologisk endringsforståelse der vi spesielt drøfter forholdet mellom normative og ikke-normative faktorer innvirkning på menighetsutvikling og endring. Vårt fokus er ikke på kirkesamfunnsnivå, men på det lokale menighetsnivå. Vi er vi klar over at lokale menigheter kan være svært forskjellige – og at endringsarbeid derfor alltid må tilpasses den konteksten det utføres i. Men samtidig vil det alltid være noen grunnleggende og mer prinsipielle spørsmål av ekklesiologisk karakter som man bør tenke igjennom – uansett hvordan den kirkelige konteksten ser ut. I artikkelen gir vi en teologisk begrunnelse for det vi har kalt endringens nødvendighet, og vi argumenterer derfor for at endring og endringsvilje alltid må stå på agendaen i en menighet. Fokus i artikkelen er på planlagt – også kalt «intensjonal» – endring i menigheter. Poenget med denne endringstypen er at man til en viss grad kan ha kontroll med hva som skjer i endringsprosessen.

I artikkelens første del begrunner vi – både ut fra skapelsesteologien, den bibelske frelseshistorie og kirke- og misjonshistorien – det vi kaller endringens uunngåelighet og nødvendighet. Vi har lagt vekt på å gi eksempler på villet eller initiert endringsarbeid i den første kirke slik Det nye testamentet vitner om dette. I del to av artikkelen er det den helhetlige ekklesiologiske forståelsen av endring og hvordan ulike ekklesiologiske faktorer, både normative og ikke-normative, påvirker endringsforståelsen som står i fokus. Etter at vi først har beskrevet hvordan vi mener at de fem ulike faktorene (den teologiske, den sosiologiske, den historiske, samt samtidsfaktoren og tidsflytfaktoren) kan påvirke endring i en menighetskontekst, argumenterer vi for viktigheten av at vi nettopp i en kirkelig kontekst opererer ut fra en helhetlig ekklesiologisk forståelse av konteksten når vi tenker og gjennomfører endring. En ekklesiologisk og en organisatorisk tilnærming til endring vil nemlig ha relativt forskjellig inngang til menighetskonteksten både sett ut fra den begrepsmessig beskrivende siden av saken og ut fra den epistemologiske. Vi argumenterer for at teologien og organisasjonsteorien ikke bare beskriver menighetsvirkeligheten på forskjellig måte, men også at den typen kunnskap de to fagtradisjonene formidler, også er ulik – om enn ikke nødvendigvis i konflikt. Begge tilnærmingerne er nemlig både relevante og nødvendige.

I artikkelens del tre er det utdyper vi problematikken knyttet til forholdet mellom normative og ikke-normative ekklesiologiske faktorer som påvirker menighetsutvikling og endring. Generelt sett kan man si at det som i endringstenkning og -praksis vil fjerne – eller redusere – betydning av det som kalles kjernenormativiteten (de grunnleggende kristne trossannhetene) vil være problematisk. I det vi i teksten kaller maksimumutgaven av endringsforståelse, er det nettopp dette som skjer. Endrings- eller tilpasningsiveren blir så stor at den ikke bare endrer praksis – og eventuelt tiltrengte endringer på det konfesjonelle feltet, men også den teologisk normative basis som alle kirker og menigheter har behov for å stå på. I Carrolls terminologi vil det være tilpasningstenkningen som er framtreddende. I det vi kaller minimumsutgaven av endringsforståelse, er det det motsatte som skjer. Endringsfeltet eller endringspotensialet blir innsnevret og «lite», da etablerte kirkelige og teologiske standpunkter og holdninger kan legge hindringer for – det noen kunne tenkes å mene er – nødvendige og påkrevde endringer. I Carrolls terminologi vil det da være motstanden mot endring som er dominerende.

I artikkelens siste del viser vi til implikasjoner som går både på måten endringsarbeid utføres på (jf. den helhetlige ekklesiologiske tilnærmingen kontra faren for ensidighet i endringsarbeid i menigheter) og på behovet for at den helhetlige ekklesiologiske endringstenkningen blir en del av den endringskompetansen som menighetsledere, prester og pastorer bør forutsettes å ha når de skal lede slike prosesser. Her er det nemlig ikke tilstrekkelig med den organisasjonsfaglige og strategiske metodikken. Vi viser også til behovet for videre studier både av mer systematisk-teologisk og empirisk karakter.

Litteratur

Askeland, H. (2003). Kirken i samfunnet – samfunnet i kirken. Organisasjons-sosiologiske perspektiver på menighetsutvikling og endring. I: *Halvårstidsskrift for praktisk teologi* (1), 56–66.

Barbosa da Silva, A. og Råmunddal, L. (2019). Sannhet, relativisme og menighetsutvikling. En drøfting av teologiens erkjennelsesteoretiske fundament i møte med samtidskulturens relativisme – med spesielt tanke på kirkens misjonale oppdrag. I: *Bygge kirke. Bidrag til en teologi for menighetsutvikling*. (Kommende publikasjon 2020).

Birkeland, K. (2012). *Herfra og videre. I hvilke områder av menighetens liv finnes det drivkrefter som kan påvirke en menighetsutviklende prosess i Grimstad Misjonsmenighet?* Masteravhandling, Ansgar Teologiske Høgskole.

Brunvoll, A. (1989). *Den norske kirkes bekjennelsesskrifter*. Oslo: Lunde forlag.

Carroll, J.W. (2000). *Mainline to the Future. Congregations for the 21st Century*. Louisville, Kentucky: Westminster John Knox Press.

- Dunn, J.D.G. (1977/2006). *Unity and Diversity in the New Testament. An Inquiry into the Character of Earliest Christianity*. London: SCM Press (Third Edition).
- Fjeld, B.Ø. (2016). Kulturrelevans og menighetsutvikling, En analyse av spenningen mellom Kristus og kultur, og betydningen av kulturrelevans for menighetsutvikling. I: *Scandinavian Journal for Leadership & Theology 3* (2016).
- Jacobsen, D.I. (2004). *Organisasjonsendringer og endringsledelse*. Kristiansand: Fagbokforlaget.
- Jenssen, J.I. (2016). Hvordan bør menigheter arbeide med endring? En drøfting av relevansen av organisasjonsteoretiske perspektiver for endringstiltak i menigheter. I: *Scandinavian Journal for Leadership & Theology, 3* (2016).
- Jenssen, J.I. (2019). How Can Strategic Leadership be Applied to the Development of the Local Church? A Discussion of Content and Process. I: *Scandinavian Journal for Leadership & Theology 6* (2019).
- Guder, D.L. (red.) (1998). *Missional Church. A Vision for the Sending of the Church in North America*. Grand Rapids, Michigan/Cambridge, UK: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Henriksen, J.O. (1994). *Guds virkelighet. Kristen dogmatikk*. Oslo: Luther forlag.
- Küng, H. (1995). *Christianity: Essence, History, Future*. New York.: Continuum.
- McGrath, A.E. (1998). *Historical theology. An introduction to the history of Christian Thought*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Mettinger T.N.D. (1988). *In search of God. The meaning and Message of the everlasting names*. Philadelphia: Fortress Press.
- Nelson, A. & Appel, G. (2000). *How to Change Your Church (without killing it)*. Nashville, Tennessee: W Publishing Group.
- Råmunddal, L. (2011). *Konsept og endring: En studie av hvordan lokale ekklesiologier formes*. Trondheim: Tapir Akademisk Forlag/KIFO Perspektiv/Church Research Perspectives nr. 22.
- Råmunddal, L. (2013). Menighetsutvikling og spiritualitet. Om utvikling av menighetsspiritualitet i lys av Urban Holms' spiritualitetstypologi og Miroslav Volfs ekklesiologi. I: H.M.T. Schuff, R. Salvesen og H. Hagelia (red.): *Forankring og fornyelse. Festskrift for Ansgarskolen 1913–2013*. Kristiansand: Portal Forlag.
- Råmunddal, L. (2015). Hva handler menighetsutvikling egentlig om? En drøfting av ulike strategiske tilnærminger til menighetsutvikling i lys av en helhetlig ekklesiologisk modell. I: *Scandinavian Journal for Leadership & Theology, 2/2015*.

Råmunddal, L. (2016). Teologisk normativitet og menighetsutvikling. Om den teologiske normativitetens betydning for menighetsutviklende tenkning og praksis.. I: *Scandinavian Journal for Leadership & Theology*, nr. 3/2016.

Råmunddal, L. (2017). Konfesjonelle tradisjoner – problem eller mulighet? Om konfesjonelle tradisjoners betydning for menighetsutvikling. I: *Scandinavian Journal for Leadership & Theology*, 4/2017.

Sandnes, K.O. (1996). *I tidens fylde. En innføring i Paulus' teologi*. Oslo: Luther Forlag.

Sandnes, K.O. (1988). "- et liv som vinner respekt"; et sentralt perspektiv på 1 Tim 2:11–15. I: *Tidsskrift for teologi og kirke* 59(2), 97-108.

Schwarz, H. (2000). *Eschatology*. Grand Rapids, MI: Wm.B.Eerdmans Co.

Sirris, S. (2018). Marionetter eller dirigenter? Strategiarbeid, utvikling og ledelse i og av religiøse organisasjoner. I: *Scandinavian Journal for Leadership & Theology*, 5/2018.

Skarsune, O. (2018). *Etterlyst: Bergprekenens Jesus*. Oslo: Luther forlag.

Warren, R. (1995). *Purpose-Driven Church: Growth Without Compromising Your Message and Mission*. Grand Rapids, Michigan: Zondervan Publishing House.

Lars Råmunddal (f. 1949) er cand.philol., ph.d. og dosent i praktisk teologi ved Ansgar høyskole – for teologi, musikk og psykologi. Råmunddal er ordinert pastor i Misjonskirken Norge, har vært lektor i videregående skole og har innehatt ulike stillinger ved Ansgarskolen. Han har de siste årene utgitt bøker og artikler innenfor praktisk teologi og menighetsutvikling, blant annet doktorgradsavhandlingen *Konsept og endring* fra 2009, publisert i 2011.

E-post: raamunddal@ansgarskolen.no

Reidar Salvesen (f. 1969) cand.theol., ph.d. og dosent i systematisk teologi ved Ansgar høyskole – for teologi, musikk og psykologi. Salvesen har de siste 21 år innehatt ulike stillinger ved Ansgarskolen. Han har spesielt arbeidet med forholdet mellom teologi og naturvitenskap.

E-post: salvesen@ansgarskolen.no